

УДК 338.1

*Єрмоленко О. А.,
yermolenko@kart.edu.ua, ORCID ID: 0000-0003-0497-1042,
ResearcherID: IAR-4492-2023,
к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту, Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків*

*Коковіхіна О. О.,
kokovikhina@kart.edu.ua, ORCID ID: 0000-0003-1807-0229
ResearcherID: IQR-6294-2023
к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту, Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків*

*Лисьонкова Н. М.,
lysonkova@kart.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-9903-3843,
ResearcherID: IAR-4655-2023
к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту, Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ ВПЛИВУ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЙНИХ ФАКТОРІВ В УКРАЇНІ

***Анотація.** Дослідження проблем забезпечення належного рівня фінансової безпеки домогосподарств є відносно новою складовою розвитку фінансової науки. У статті розглядаються теоретичні підходи до визначення сутності поняття фінансової безпеки домогосподарства. Авторами запропоновано під фінансовою безпекою домогосподарства розуміти адаптивну систему фінансових відносин між домогосподарством, фінансовим ринком і державою, що забезпечує стан захищеності домогосподарств від зовнішніх та внутрішніх загроз. Досліджено та проаналізовано основні загрози, які впливають на фінансову безпеку домашніх господарств. Доведено, що саме фінансова інклюзія у поєднанні з довірою до фінансово-кредитної системи та підвищенням рівня фінансової грамотності населення є стимулюючим фактором спрямування заощаджень в інвестиційну сферу, зменшення рівня мінізації економіки і, як наслідок, забезпечення фінансової безпеки. У статті зосереджено увагу на існуванні досить низького рівня фінансової інклюзії в Україні, що не дозволяє повноцінно використовувати ресурс заощаджень населення. Після перемоги саме використання заощаджень населення як внутрішнього фінансового ресурсу держави дасть змогу, по-перше, зменшити залежність від зовнішнього фінансування, по-друге, самим домогосподарствам отримувати стабільний пасивний дохід. У роботі зазначено, що вже сьогодні потрібні заходи, спрямовані на підвищення фінансової грамотності населення шляхом постійного інформування у ЗМІ та соціальних мережах про можливості управління фінансовими ресурсами. Саме такі дії зможуть відновити довіру до фінансово-кредитного сектору та в кінцевому підсумку підвищити фінансову безпеку домогосподарств і України. Зроблено висновок, що забезпечити фінансову безпеку домогосподарства, окрім інших важливих факторів, у змозі фінансова інклюзія у поєднанні з довірою до фінансово-кредитної системи з боку населення та бізнесу.*

Ключові слова: фінансова безпека домогосподарства, фінансова інклюзія, фінансова грамотність населення, загрози фінансовій безпеці домогосподарства.

*Yermolenko O. A.,
yermolenko@kart.edu.ua, ORCID ID: 0000-0003-0497-1042,
ResearcherID: IAR-4492-2023,
Ph.D., Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Audit, Ukrainian State University of Railway Transport, Kharkiv*

*Kokovikhina O. O.,
kokovikhina@kart.edu.ua, ORCID ID: 0000-0003-1807-0229
ResearcherID: IQR-6294-2023,
Ph.D., Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Audit, Ukrainian State University of Railway Transport, Kharkiv*

Lysonkova N. M.,

lysonkova@kart.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-9903-3843,

ResearcherID:IAR-4655-2023

Ph.D., Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Audit, Ukrainian State University of Railway Transport, Kharkiv

ENSURING FINANCIAL SECURITY OF HOUSEHOLDS UNDER THE INFLUENCE OF DESTABILIZING FACTORS IN UKRAINE

Abstract. *The study of the problems of ensuring the appropriate level of financial security of households is a relatively new direction of the financial science development. The article examines theoretical approaches to determining the essence of the concept of household financial security. The authors proposed to consider the financial security of the household as an adaptive system of financial relations between the household, the financial market and the government, which provide the prerequisites for protection of households from external and internal threats. The main threats affecting the financial security of households have been studied and analyzed. It has been proven that financial inclusion in combination with trust in the financial and credit system and increasing the level of public financial literacy is a stimulating factor for directing savings to the investment sphere, reducing the level of shadowing of the economy and, as a result, ensuring financial security. The article focuses on the existence of a rather low level of financial inclusion in Ukraine, which does not allow the full use of the population's savings resource. After the victory, it is the use of the population's savings as an internal financial resource of the state that will make it possible, firstly, to reduce dependence on external financing, and secondly, for the households themselves to receive a stable passive income. It is emphasized in the article that today measures aimed at increasing the financial literacy of the population are needed through constant information in the mass media and social networks about the possibilities of managing financial resources. Such actions will contribute to restore confidence in the financial and credit sector and ultimately increase the financial security of households and Ukraine. It was concluded that, in addition to other important factors, financial inclusion in combination with trust in the financial and credit system on the part of the population and businesses can ensure the financial security of the households.*

Key words: household's financial security, financial inclusion, financial literacy of the population, threats to the household's financial security.

JEL Classification: E63, O15, R20.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-73-07>

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну призвело до глобальної кризи, яка охоплює продовольчу, енергетичну та фінансову сфери, спричинило стрімке зниження економічної активності та доходів населення, вплинуло на рекордне зростання дефіциту бюджету та інфляцію. В таких умовах не викликає сумніву важливість дослідження проблем фінансової безпеки домогосподарств як безпосереднього учасника економічних відносин та суб'єкта, що є залежним від цих процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем забезпечення належного рівня фінансової безпеки домогосподарств є відносно новою складовою розвитку фінансової науки. Разом з тим, наукові напрацювання з дослідження сутності та оцінювання рівня фінансової безпеки домогосподарств посідають вагомe місце в дослідженнях як вітчизняних, так і провідних іноземних науковців та практиків, серед яких особливо необхідно відзначити роботи О. Барановського [1], З. Варналій [2], В. Вереди [3], Ю. Воробйова, В. Ворошило [4], М. Зварича [5], Т. Кізіми [6], Л. Келвета [7], А. Козери [8], М. Перепелиці [9], Ю. Півняка [10], Б. Пшика [11], Р. Сніщенко [12],

Л. Твардовської [10], М. Чабаненко [10], Н. Чиж [13] та інших. Віддаючи належне існуючим розробкам, варто відзначити, що сьогодні як ніколи проблематика забезпечення фінансової безпеки домогосподарств повинна враховувати нові ризики та загрози, зокрема війну та пандемії. А це вимагає адаптації існуючих наукових напрацювань до нових реалій.

Проблематика досліджень фінансової безпеки домогосподарств є відносно новою складовою розвитку фінансової науки. Поряд з тим, наукові напрацювання з різних аспектів оцінювання фінансової безпеки домогосподарств та досліджень її складових посідають вагомe місце у працях.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження принципів забезпечення фінансової безпеки домогосподарств у сучасних умовах, а також визначення напрямів забезпечення ефективності функціонування даного механізму за умови глобальних трансформаційних змін у сфері державного регулювання доходів населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все необхідно з'ясувати сутність поняття "домогосподарство". Так, відповідно до Закону України "Про сільськогосподарський перепис" від

23 вересня 2008 року № 575-VI домогосподарство – це сукупність індивідів, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, убезпечують себе всім необхідним для життєдіяльності, ведуть сумісне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких із цих стосунків або перебувати і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з одного індивіда [14].

Неможливо перебільшити значення та роль домогосподарства в національній економіці. І це обумовлено багатьма факторами (рис. 1).

В етимологічному значенні “безпека” походить від грецького “володіти ситуацією”.

Звертаючись до наукової літератури у сфері фінансів, можемо бачити такі визначення поняття “фінансова безпека домогосподарств”.

Щодо фінансової безпеки домогосподарств, то Зварич М. С. стверджує, що фінансова безпека домашніх господарств як економічне поняття – це система фінансово-економічних відносин, що забезпечує стан захищеності фінансів домашніх господарств від зовнішніх та внутрішніх загроз і небезпек у процесі їх життєдіяльності, зокрема формуванні та використанні фінансових ресурсів задля розвитку та достойного існування всіх членів домогосподарства [5, с. 131].

Натомість Нагайчук Н. Г. під фінансовою безпекою домогосподарств розуміє економічні відносини з формування і використання грошових коштів з метою забезпечення матеріальних і соціальних умов життя членів господарства та їхнього відтворення [15, с. 102].

Подібний підхід застосовує Воробйов Ю. М., на думку якого фінансова безпека домогосподарства – сукупність соціально-економічних і правових відносин, що забезпечують такий стан фінансів домашніх господарств, при якому вони стійкі до зовнішніх загроз та ризиків, незалежні в ефективному формуванні і в раціональному використанні фінансових ресурсів для реалізації своїх функцій [4, с. 45].

Деякі науковці під фінансовою безпекою домогосподарств пропонують розуміти стан, що дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби сім'ї [10, с. 227].

Також у сучасній економічній науці можна побачити близьке по суті поняття “фінансова безпека громадянина”. Так, на думку А. Полторака і А. Зайко, фінансова безпека характеризує стан життєдіяльності громадянина, при якому забезпечується правовий і економічний захист його інтересів, дотримуються конституційні права, забезпечується якісний і гідний рівень життя незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз. При цьому функцією держави є забезпечення соціальних гарантій та соціальних стандартів, зокрема мінімального розміру заощаджень, заробітної плати і пенсії на такому рівні, щоб працюючому громадянину було вдосталь фінансових ресурсів на необхідні потреби та утримання власної сім'ї [16, с. 67].

На основі аналізу підходів науковців до сутності поняття “фінансова безпека домогосподарств”, а також враховуючи особливості домогосподарства як суб'єкта економіки можна зробити наступні висновки.

Фінансова безпека домашніх господарств трактується як фінансовий стан і як система фінансових взаємовідносин домогосподарств.

Фінансова безпека домогосподарств знаходиться у тісному взаємозв'язку зі всіма ланками фінансової безпеки держави.

Події в Україні з 2020 року сприяли створенню середовища, яке постійно змінюється. І всім суб'єктам економіки довелося адаптуватися до нових реалій.

Теорію адаптації називають ще стратегією пристосування. Вона полягає в тому, що в реальній сучасності будь-яка організація маневрує у розподілі виробництва товарів і послуг між своїми структурними підрозділами і підрозділами в регіоні, а також створює комбінації найбільш вигідних напрямків дій із урахуванням ситуативних чинників зовнішнього середовища.

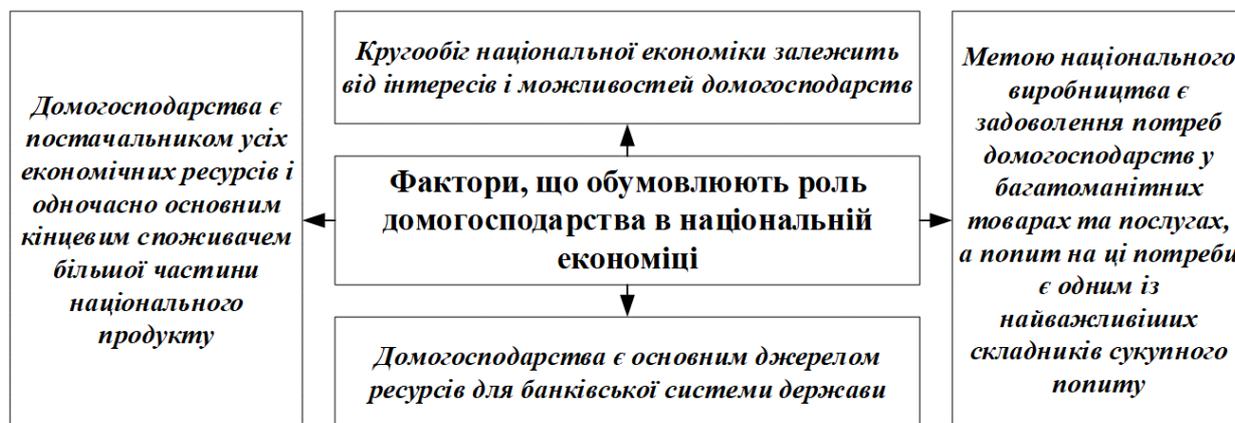

Рис. 1. Фактори, що обумовлюють роль домогосподарства в національній економіці

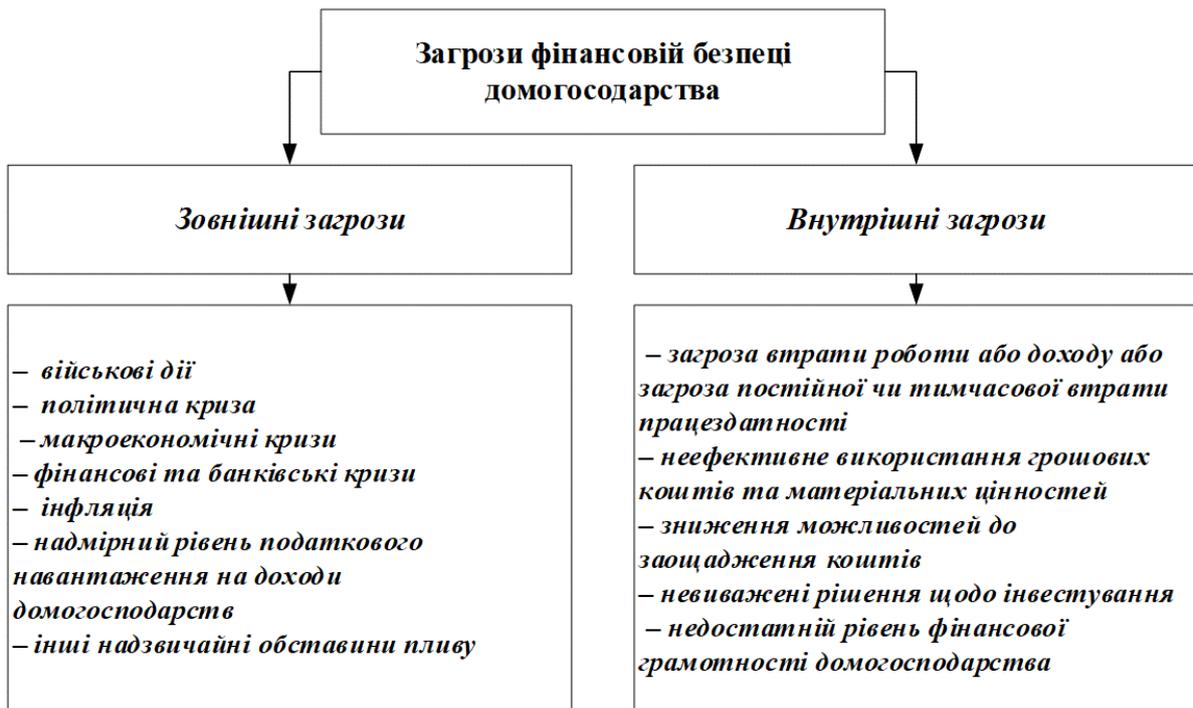

Рис. 2. Загрози фінансовій безпеці домогосподарства

Виходячи з наведеного вище, ми стверджуємо, що фінансова безпека домогосподарств – це адаптивна система фінансових відносин між домогосподарством, фінансовим ринком і державою, що забезпечує стан захищеності домогосподарств від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Визначаючи сукупність потенційних загроз, які найбільше впливають на фінансову безпеку домогосподарств, необхідно передусім поділити їх на внутрішні та зовнішні (рис. 2).

Такий розподіл є актуальним із тієї причини, що вони, як правило, не мають значних можливостей реального впливу на зовнішні загрози для домогосподарства, оскільки такі впливи в більшості випадків пов'язані з макроекономічними чинниками. Водночас внутрішні загрози зазвичай можна мінімізувати або усунути, оскільки природа їх пов'язана з безпосереднім функціонуванням домогосподарств як економічних агентів у межах національної економіки.

Варто відзначити, що відповідно “до статистики Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) станом на 19 липня 2022 року з України виїхало 9 567 033 особи”, “роботу втратили від 5 млн до 15 млн працездатних громадян України” [17].

Це також свідчить про необхідність розглядати фінансову безпеку домогосподарства як адаптивну систему. В таких умовах лише здатність до адаптації дає змогу залишатися на плаву.

Сьогодні Україна отримує масштабну фінансову допомогу та підтримку від країн-партнерів, завдяки яким спроможна регулювати фінансові потоки та забезпечувати функціонування економіки. Так, наприклад, Україна “отримує додаткові ресурси фінансової підтримки у 2023 році шляхом

започаткування нової масштабної програми макрофінансової допомоги на суму 18 млрд євро” [18].

Однак вже завтра ситуація може кардинально змінитися і тому як і саме домогосподарство, так і держава повинні мати механізм адаптації до впливу різного роду факторів. Для зміцнення фінансової безпеки домогосподарства у воєнний період та забезпечення належного її рівня у поствоєнний період необхідне застосування принципів фінансової інклюзії, яка являє собою залучення громадян, бізнесу до фінансових продуктів і сервісів незалежно від доходу, віку, місця проживання чи виду діяльності.

На сьогодні в нашій державі спостерігається досить низький рівень фінансової інклюзії, що не дозволяє повноцінно використовувати ресурс заощаджень населення. Звісно, що з 24 лютого 2022 року цей ресурс дещо послабшав, але він все ще залишається потужним. Після перемоги саме використання заощаджень населення як внутрішнього фінансового ресурсу держави дасть змогу, по-перше, зменшити залежність від зовнішнього фінансування, по-друге, самим домогосподарствам отримувати стабільний пасивний дохід.

Слід зазначити про досить низький рівень фінансової грамотності населення України.

Причинами цього є те, що: 27% громадян взагалі не роблять заощаджень, а ті, що все ж таки заощаджують, роблять це, відкладаючи свої кошти на чорний день; не знають, як працюють фінансові установи держави та які переваги вони мають; не довіряють фінансовим установам та фінансовим організаціям; населення має лише загальне уявлення про свій бюджет, тобто воно не розуміє, як правильно розподілити свої доходи та витрати; 39% населення не мають банківських рахунків [19].

Для цього вже сьогодні потрібні заходи, спрямовані на підвищення фінансової грамотності населення шляхом постійного інформування у ЗМІ та соціальних мережах про можливості управління фінансовими ресурсами. Саме такі дії зможуть відновити довіру до фінансово-кредитного сектору та в кінцевому підсумку підвищити фінансову безпеку домогосподарств і України.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Таким чином, забезпечити фінансову безпеку домогосподарства, окрім інших важливих факторів, у змозі фінансова інклюзія у поєднанні з довірою до фінансово-кредитної системи з боку населення та бізнесу. Фінансова інклюзія є саме стимулюючим чинником для спрямування заощаджень в інвестиційну сферу, зниження рівня тінізації економіки, підвищення фінансової стабільності суб'єктів господарювання, і, як наслідок, підвищення рівня державних доходів та забезпечення фінансової безпеки домогосподарства і держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія : у 2 т. К. : УБС НБУ, 2014. Т. 1 : Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. 831 с.

2. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. К. : Знання, 2009. 647 с.

3. Wereda W., Prokopowicz D. Economic and financial situation of households in Poland – analysis and diagnosis. *Zeszyty Naukowe SGGW. Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*. 2017. Vol. 18(67). P. 240-258.

4. Воробйов Ю. М., Ворошило В. В. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави : монографія. Сімферополь : ВД “АРИАЛ”, 2013. 232 с.

5. Зварич М. С. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової безпеки домогосподарств. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_15/1/35.pdf.

6. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: концептуальні засади теорії та практики : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня док. екон. наук: спец. 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит”. Тернопіль, 2011. 36 с.

7. Calvet L. E., Campbell J. Y., Sodini, P. Measuring the financial sophistication of households. *American Economic Review*. 2009. Vol. 99(2). P. 393-398.

8. Kozera A. Financial security of Polish households. *Journal of Agribusiness and Rural Development*. 2016. Vol. 3 (41). P. 319-328.

9. Перепелиця М. О. Національна безпека держави у фінансовій сфері: поняття й загрози існуванню. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 2 (2). С. 86-89.

10. Твардовська Л. М., Півняк Ю. В., Чабаненко М. В. Проблема визначення економічної безпеки домашніх господарств в умовах ринкової економіки. *Наукові записки Національного універси-*

тету “Острозька академія”. Сер.: Економіка. 2012. Вип. 19. С. 226-229.

11. Пшик Б. І. Фінансова безпека домогосподарств в Україні: сучасні проблеми та механізм забезпечення. Львів : СПОЛОМ, 2020. 274 с.

12. Сніщенко Р. Г. Фінансова безпека домогосподарств у період нестабільності економіки. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. Сер.: Економічні науки. 2014. № 1. С. 149-159.

13. Чиж Н. М., Урбан О. А., Дзямучич М. І. Перспективи нарощення кредитування в Україні. *Економічний форум*. 2021. № 3. С. 139-144.

14. Про сільськогосподарський перепис : Закон України від 23 вересня 2008 року № 575-VI : чинне законодавство станом на 19 грудня 2019 року : офіційний текст. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-17>.

15. Нагайчук Н. Г. Уточнення змісту поняття “Фінанси домогосподарств” у розрізі навчальної дисципліни “Фінанси”. *Фінансовий простір*. 2014. № 2. С. 100-105.

16. Полторак А. С., Зайко А. О. Методологічні засади систематизації фінансової безпеки держави. *Агросвіт*. 2018. № 21. С. 65-71.

17. Стародубов О. Міграційна криза – масштаб, економічні наслідки і шляхи подолання. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361562/>.

18. Офіційна сторінка Міністерства фінансів України. URL: <https://www.facebook.com/minfin.gov.ua>.

19. All PRO pennies: internet portal, Assess the financial literacy of Ukrainians. 2019. URL: <http://vseprogroshi.com.ua/ocinit-finansovugramotnist-ukrayinciv.html>.

REFERENCES

1. Baranovskiy, O. I. (2014), *Filosofia bezpeky : monohrafiia* : u 2 t. UBS NBU, K., T. 1 : Osnovy ekonomichnoi i finansovoi bezpeky ekonomichnykh ahentiv. 831 s.

2. Ekonomichna bezpeka : navch. posib. / za red. Z. S. Varnaliia (2009), *Znannia*, K., 647 s.

3. Wereda W. and Prokopowicz D. (2017), *Economic and financial situation of households in Poland – analysis and diagnosis. Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*, vol. 18(67), p. 240-258.

4. Vorobjov, Yu. M. and Voroshylo, V. V. (2013), *Finansy domashnikh hospodarstv u finansovij systemi derzhavy* : monohrafiia, VD “ARIAL”, Simferopol', 232 s.

5. Zvarych, M. S. Teoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti finansovoi bezpeky domohospodarstv, available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_15/1/35.pdf.

6. Kizyma, T. O. (2011), *Finansy domohospodarstv: kontseptual'ni zasady teorii ta praktyky* : avtoref. dys. ... na zdobuttia nauk. stupenia dok. ekon. nauk: spets. 08.00.08 “Hroshi, finansy i kredyt”, Ternopil', 36 s.

7. Calvet, L. E. Campbell, J. Y. and Sodini P. (2009), Measuring the financial sophistication of households, *American Economic Review*, vol. 99(2), p. 393-398.

8. Kozera A. (2016), Financial security of Polish households, *Journal of Agribusiness and Rural Development*, vol. 3 (41), p. 319-328.

9. Perepelytsia, M. O. (2016), Natsional'na bezpeka derzhavy u finansovij sferi: poniattia j zahrozy isnuvanniu, *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnogo universytetu*. Serii: Yurydychni nauky., vyp. 2 (2), s. 86-89.

10. Tvardovs'ka, L. M. Pivniak, Yu. V. and Chabanenko, M. V. (2012), Problema vyznachennia ekonomichnoi bezpeky domashnikh gospodarstv v umovakh rynkovoï ekonomiky, *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiia"*. Ser.: Ekonomika., vyp. 19, s. 226-229.

11. Pshyk, B. I. (2020), Finansova bezpeka domohospodarstv v Ukraini: suchasni problemy ta mekhanizm zabezpechennia, *SPOLOM*, L'viv, 274 s.

12. Snischnenko, R. H. (2014), Finansova bezpeka domohospodarstv u period nestabil'nosti ekonomiky, *Visnyk Kremenchuts'koho natsional'noho universytetu imeni Mykhajla Ostrohrs'koho*. Ser.: Ekonomichni nauky., № 1, s. 149-159.

13. Chyzh, N. M. Urban, O. A. and Dziamulych, M. I. (2021), Perspektyvy naroschennia kredyтуvannia v Ukraini, *Ekonomichnyj forum*, № 3, s. 139-144.

14. Pro sil's'kohospodars'kyj perepys : Zakon Ukrainy vid 23 veresnia 2008 roku № 575-VI : chynne zakonodavstvo stanom na 19 hrudnia 2019 roku : ofitsijnyj tekst, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-17>.

15. Nahajchuk, N. H. (2014), Utochnennia zmistu poniattia "Finansy domohospodarstv" u rozrizi navchal'noi dystsypliny "Finansy", *Finansovij prostir*, № 2, s. 100-105.

16. Poltorak, A. S. and Zajko, A. O. (2018), Metodolohichni zasady systematyzatsii finansovoi bezpeky derzhavy, *Ahrosvit*, № 21, s. 65-71.

17. Starodubov O. Mhratsijna kryza – mashtab, ekonomichni naslidky i shliakhy podolannia, available at: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361562/>.

18. Ofitsijna storinka Ministerstva finansiv Ukrainy, available at: <https://www.facebook.com/minfin.gov.ua>.

19. All PRO pennies: internet portal, Assess the financial literacy of Ukrainians (2019), available at: <http://vseprogroshi.com.ua/ocinit-finansovu-gramotnist-ukrayinciv.html>.

Стаття надійшла до редакції 12 червня 2023 року